

realiteitsdefinitie via televisie(*)

jan van den bulck

De overtuiging dat de invloed van televisie groot en belangrijk is, is zo algemeen verspreid dat het een platitude lijkt als men ze uit. Deze overtuiging is echter niet altijd gefundeerd. Er is wel eens op gewezen dat een deel van de kritiek op tv voortvloeit uit de arbeidsethiek die onze maatschappij doordringt, een ethiek waarvoor plezier en verstrooiing slecht en minstens verdacht zijn. De echte grondslag van de kritiek is echter de angst dat het medium een grenzeloze manipulatieve kracht en een onweerstaanbare invloed zou hebben.

De effecten van televisie zijn uitgebreid onderzocht. Veel van dit onderzoek bekommert zich echter slechts om korte termijn-effecten. Bovendien is het omwille van een gebrek aan methodologische en theoretische basis vaak van weinig waarde. Het is de bedoeling van dit artikel, door een beroep te doen op een aantal sociologische gezichtspunten, een theorie aan te reiken die het lijkt mogelijk te maken bestaand onderzoek over de effecten van massamedia in een groter verband te zien.

Het lijkt erop dat meer bepaald een kennissociologische benadering van het probleem een bruikbaar kader kan schetsen om ook de *lange termijn* effecten van televisie op meer fundamentele wijze te benaderen.

KENNISSOCIOLOGIE

Wat het begrip 'realiteit' inhoudt, wat kennis is, welk begrip van de realiteit en welke kennis juist zijn, hoe men juiste kennis kan verwerven en onderscheiden, enzovoort, zijn filosofische problemen, die hier niet aan de orde zijn. Elke mens heeft echter een in minder of meerdere mate expliciete *opvatting* over de realiteit en een zekere kennis. Omdat hij zich ernaar richt om dagelijkse handelingen uit te voeren en te interageren, zijn deze opvattingen, ook als ze fout zijn, belangrijk. Het is immers een basisaxioma van de sociologie dat, zoals W.I. Thomas het stelde, 'if men define their situations as real, they are real in their consequences'. Mensen handelen en interageren in steeds weer wisselende situaties waaraan zij een zekere zin en betekenis toeschrijven die zij definiëren als reëel. Vermits deze definities aan de basis liggen van menselijk handelen, worden ze objectief en waarneembaar en interessant om te bestuderen (Zijderveld 1974 :67). Voor de sociale wetenschapper zijn daarom ook foutieve realiteitsopvattingen en dito kennis interessant.

Hij moet onderzoeken of en in welke mate realiteitsopvattingen en kennis verband houden met de verschillende sociale contexten waarin ze verschijnen (Berger en Luckmann 1976 :15). Deze *sociologie van de kennis* dient zich dan ook niet, of niet in de eerste plaats, bezig te houden met 'intellectual articulations'. Berger en Luckmann zijn van mening dat de opvattingen van intellectuelen en grote theoretici niet of nauwelijks van invloed zijn op de kennis van de

man in de straat. Kennissociologie moet zich volgens hen dan ook bezig houden met 'everything that passes for knowledge in society' (Ibid.). Deze sociologie onderscheidt zich niet zozeer door haar voorwerp als wel door haar methode. Verscheidene sociologen en communicatiewetenschappers wezen reeds op de wezenlijke band die zou bestaan tussen de sociologie van de kennis en die van de massacommunicatie (Altheide en Snow 1979; McQuail 1976; Adoni en Mane 1984). Volgens Adoni en Mane kan uit de theorieën van Schutz en Berger en Luckmann een theoretisch kader worden afgeleid dat de aanzet vormt tot een kennissociologie van de massamedia en met name van televisie.

Op deze wijze zouden dubbelzinnigheden kunnen worden opgelost die zijn ontstaan als gevolg van het gebrek aan een gemeenschappelijke theorie. Er is immers wel nagedacht over dit onderwerp, maar tot nu toe heeft vrijwel niemand gepoogd alles in één theorie samen te brengen (Adoni en Mane 1984:323).

DE KENNISSOCIOLOGIE VAN BERGER EN LUCKMANN

Wie zich bezig wil houden met het onderwerp realiteitsconstructie of -definitie kan niet voorbijgaan aan het werk van Peter L. Berger en Thomas Luckmann, *The Social Construction of Reality, a Treatise in the Sociology of Knowledge*, dat alleen al door de titel de aandacht moet trekken. Berger en Luckmann willen, zoals ze zelf schrijven, *geen* overzicht geven van de geschiedenis van de kennissociologie, maar integendeel een eigen, systematische kennissociologische theorie uitwerken. De auteurs zien zichzelf als de erfgenamen van Alfred Schutz, door wiens fenomenologische analyses van de structuren van de *leefwereld* en de grondslagen van de kennis in het dagelijks leven zij zich hebben laten inspireren bij hun uitwerking van een systematische kennissociologie.

Hun theorie wordt beheerst door een steeds wekerende dialectiek die voortvloeit uit het tweeledige karakter van de maatschappij, die enerzijds objectieve feitelijkheid vertoont, maar anderzijds het gevolg is van subjectieve zingeving. Op deze wijze combineren ze het *Durkheimiaans* en het *Weberiaans* perspectief (Berger en Luckmann 1976:29).

Adoni en Mane beweren nu dat hun visie op Berger en Luckmann een theoretisch kader biedt dat een holistische benadering van alle onderzoek naar een theorievorming over de relatie tussen massamedia en realiteit mogelijk maakt (Adoni en Mane 1984:324). In feite hebben ze alleen de idee aangedragen en een vaag begrippenkader gecreëerd. Zo onderscheiden ze wel drie soorten sociale realiteit, een onderscheid dat op hun rekening moet worden geschreven, want Berger en Luckmann maken het niet op dezelfde manier en niet zo expliciet, maar expliciteren niet wat de rol en de plaats van de massamedia en met name televisie is in het geheel. Ze nemen slechts aan dat televisie 'een rol' speelt in de sociale constructie van de realiteit. Wie op de door hen ingeslagen weg wil verdergaan, zal deze rol echter duidelijk moeten maken.

Helemaal in de lijn van de fenomenologische traditie stellen Berger en Luckmann dat de mens bij zijn geboorte in psychologisch opzicht niet volledig bepaald is. In principe heeft hij op elk ogenblik en in elke situatie een vrijwel oneindig aantal mogelijkheden waaruit hij dient te kiezen, maar in de praktijk blijkt dat er zich patronen ontwikkelen waardoor hij bepaalde beslissingen niet telkens opnieuw moet nemen, er treedt met andere woorden *gewoontevorming* op (Berger en Luckmann 1976:65). Als er gewoontevorming plaatsvindt op het niveau van de interactie is er sprake van *institutionalisering*: sociale actoren ontwikkelen bepaalde verwachtingspatronen van elkaars gedrag en veronderstellen dat de andere deze verwachtingen kent en ernaar zal handelen. Institutionaliseren impliceert dan ook *sociale controle* (Berger en Luckmann 1976:72). Ook al hebben instituties en typeringen de eigenschap erg stabiel te worden, toch kunnen ze in principe door de actoren die ze ontwikkeld hebben, worden veranderd. Op het ogenblik dat ze echter worden doorgegeven aan de eigen nakomelingen, worden ze *objectief*. Ze worden dan ervaren als een realiteit die op zichzelf staat en waarmee het individu geconfronteerd wordt als met een uitwendig, dus aan zijn controle ontsnappend, en dwingend feit (Berger en Luckmann, 1976:76). De *objectieve sociale realiteit* is dan ook een objectieve, feitelijke wereld, die bestaat buiten het individu en door hem niet kan worden ontkend (Adoni en Mane 1984:325). Als in een maatschappij tachtig procent van de moorden door verwanten en kennissen wordt gepleegd, dan kan dit weliswaar het gevolg zijn van een bepaalde sociale ordening (mensen worden wellicht niet geboren met de neiging vooral familieleden en vrienden om te brengen), maar het feit zelf is objectief: het is in die maatschappij met andere woorden *niet* zo dat mensen vooral het risico lopen door vreemden aangevallen te worden.

DE SYMBOLISCHE SOCIALE REALITEIT

Voor Berger en Luckmann bestaat de sociale realiteit niet alleen uit een objectieve realiteit, maar uit een verscheidenheid van realiteiten die voor elk individu kan verschillen. Het individu kan die realiteiten meestal duidelijk onderscheiden en weet dat de realiteit van het dagelijkse leven verschilt van die van de droom. Zo heeft ook elke wetenschappelijke discipline een eigen 'realiteit' (die het individu doorgaans ervaart als strikt gescheiden van de dagelijkse realiteit), zodat de wijze waarop de fysica de werkelijkheid benadert en verklaart, een andere is dan die van de scheikunde of de filosofie (Berger en Luckmann 1976:34).

De opvatting dat de werkelijkheid verschillende realiteiten bergt, of dat de mens verschillende realiteiten onderscheidt, c.q. kan onderscheiden, vindt men terug bij George Herbert Mead, in de idee van de *common universes of discourse* (Zijderveld 1974:66), maar meer nog in het begrip *multiple realities* van Alfred Schutz, die eveneens verschillende realiteitsvelden onderscheidt, die deel uitmaken van de alledaagse leefwereld. Boven al deze werkelijkheden staat als *paramount reality* (overkoepelende realiteit) de 'world of sense, of physical things' (Zijderveld 1974:71). Ook voor Berger en Luckmann mondt

elke realiteit uit in een werkelijkheid die meer reëel en 'echter' is dan de andere, de werkelijkheid van het dagelijkse leven, die gekenmerkt wordt door *intersubjectiviteit* (Berger en Luckmann 1976;35). Zijdeveld merkt echter terecht op dat het fout is deze werkelijkheid als vanzelfsprekend voor de overkoepelende realiteit aan te zien. Het is best mogelijk dat voor sommige mensen een andere realiteit de rol van paramount reality heeft ingenomen, zoals voor een schizofreen, voor wie de 'world of madness' de normale is (Zijdeveld 1974;73). Zo is het ook best mogelijk dat voor bepaalde televisiekijkers de 'TV-reality' meer reëel wordt dan de objectieve realiteit, en de plaats van normale of overkoepelende realiteit inneemt.

Volgens Adoni en Mane is het tweede belangrijkste element in de sociale constructie van de realiteit zoals Berger en Luckmann die zien, de *symbolische sociale realiteit*, die zij definiëren als 'any form of symbolic expression of objective reality' (Adoni en Mane 1984;326), wat impliceert dat er verschillende symbolische realiteiten mogelijk zijn.

Deze definitie is echter erg vaag. Het is bijvoorbeeld helemaal niet duidelijk wat zij bedoelen met de term symbolisch, zodat het begrip symbolische realiteit, zoals dat hier gehanteerd wordt, veel beter gedefinieerd kan worden door een beroep te doen op de concepten sedimentatie en symbolisch universum van Berger en Luckmann. Met het begrip *sedimentatie* wordt het proces bedoeld waarbij bepaalde ervaringen 'bevrozen' of 'bezinken' in het geheugen tot herkenbare en te herinneren entiteiten. Dit proces wordt *intersubjectief* als verscheidene individuen dezelfde ervaringen delen, met andere woorden over een gemeenschappelijke kennisvoorraad beschikken. Intersubjectieve sedimentatie is alleen mogelijk als de gedeelde ervaringen geobjectiveerd worden in een systeem van tekens, dit wil zeggen als de mogelijkheid tot *herhaalde objectivering* en *overdracht* ontstaat. Het middel bij uitstek hiertoe is volgens de auteurs de *taal*. Zelfs ervaringen die nog steeds verbonden zijn met individuele prestaties, en dus nog niet vertaald zijn in termen van gedeelde, algemene kennis (formules), raken door de taal en door het voortvertellen geobjectiveerd, en krijgen zo toch belang, ook voor diegenen die de ervaringen niet rechtstreeks delen. Een anekdote: een onhandige jager vertelt aan de andere jagers van de stam hoe ze wél horen te jagen, maar vertelt tegelijkertijd aan niet jagende vrouwen welke man een hoger prestige heeft (Berger en Luckmann 1976;86).

Het is duidelijk dat ook andere tekensystemen hiervoor kunnen zorgen. Ook de beeldtaal van televisie, bijvoorbeeld, *vertelt* en *objectiveert* op die manier haar inhoud: de kijker ziet weliswaar een personage dat om een bepaalde reden gestraft wordt, maar hij kan zo leren dat elk individu in dezelfde omstandigheden gestraft zal worden of hoort te worden. Wie er zelf niet bij betrokken is (bijvoorbeeld een man), kan toch leren wat er met een vrouw gebeurt die overspel pleegt, en verder wat de status is van een overspelige echtgenote. Het concept van de intersubjectieve sedimentatie vertoont grote overeenkomst met het begrip *storytelling* van George Gerbner en dit kan men in verband brengen met Berger en Luckmanns idee van symbolische universa. Volgens Gerbner et al. produceren alle maatschappijen voor zichzelf en voor hun nakomelingen verklaringen van de wereld. Ze creëren een samenhangend beeld van wat bestaat, wat belangrijk is, wat rechtvaardig is en wat met

wat verbonden is (Gerbner en Gross 1976;176). Dit beeld wordt meestal doorgegeven door middel van 'storytelling': de betekenis van verhalen, sprookjes, legenden en parabellen bijvoorbeeld reikte verder dan het verhaaltje, er zat een diepere boodschap in, die vertelde hoe de wereld in elkaar zat en hoe hij in elkaar hoorde te zitten (Stappers 1984;254). Met andere woorden: 'the system is the message' (Gerbner en Gross 1976;176). In de term 'storytelling' is het begrip sedimentatie duidelijk te herkennen: ervaringen van individuen, die voortverteld worden, raken daardoor geobjectiveerd en krijgen zo een zekere mate van algemeenheid. Dit maakt die ervaringen bereikbaar voor alle leden van de groep, zodat ze gemeenschappelijke kennis worden of de potentialiteit krijgen dat te worden.

'Storytelling' is echter méér dan sedimentatie, het is niet alleen een voorstelling van zaken die een bepaalde maatschappelijke orde afbeeldt (of lijkt af te beelden), het houdt ook een legitimatie ervan in. Deze legitimaties hebben twee functies: enerzijds maken zij een interpretatie van de objectieve sociale realiteit (die wordt voorgesteld als de objectieve sociale realiteit zoals die 'is') bereikbaar, anderzijds dienen ze deze interpretatie ook aanvaardbaar te maken (Berger en Luckmann 1976;110). Het is precies dit tweede aspect van 'storytelling', het legitimerende en integrerende karakter ervan, dat het veel verder doet reiken dan sedimentatie. Het is dus niet alleen de bedoeling dat het individu de wereld kent en begrijpt, het moet die ook verinnerlijken als *zijn* wereld (Berger en Luckmann 1976;150). Storytelling is op deze wijze een belangrijke agent van wat Gerbner en Gross symbolische socialisatie en controle noemen (Gerbner en Gross 1976;173).

Berger en Luckmann verstaan onder de term symbolische universa (de term symbolische realiteit komt eigenlijk van Adoni en Mane) legitimaties van een bestaande sociale orde, die integratie tot doel hebben, wat betekent dat ze die orde aanvaardbaar maken (Berger en Luckmann 1976;110). Als in wat volgt de term *symbolische sociale realiteit* wordt gebruikt, zal daarmee echter worden bedoeld: elke symbolische representatie van de objectieve realiteit, dit wil zeggen, elke voorstelling door middel van een tekensysteem, die de indruk wekt een beeld te geven van de objectieve realiteit. Deze symbolische realiteit kan een vorm van sedimentatie zijn, als het ware een objectivering van ervaringen, maar kan ook een symbolisch universum zijn, dit wil zeggen, een beeld van de realiteit dat die realiteit interpreteert en legitimeert. Integratie, of het aanvaarden van het door het symbolisch universum voorgestelde beeld, hoeft niet noodzakelijk op te treden en ook niet de manifeste functie te zijn om van een symbolische realiteit te spreken. Als de symbolische realiteit feiten, normen en waarden toont in een mindere of meerdere mate gedramatiseerde vorm, is er sprake van 'storytelling'.

De subjectieve sociale realiteit

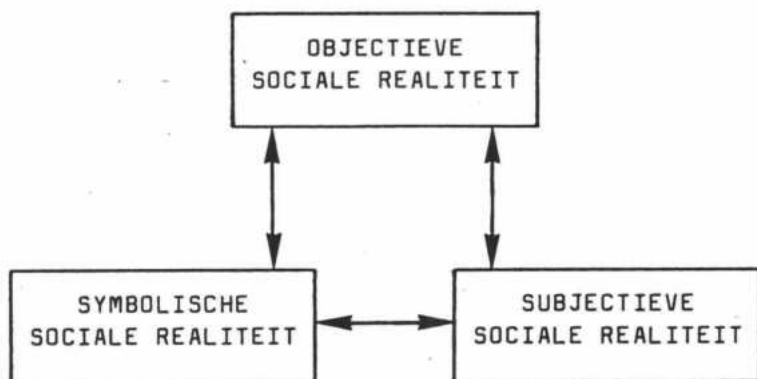
Elk individu construeert zich een beeld van de realiteit. Dit gebeurt niet systematisch, maar volgens een incidentieel en grotendeels impliciet proces. Als voornaamste input dienen de objectieve realiteit en de verschillende symbolische realiteiten. In interactie met de verklaringen van de realiteit, die het aangereikt worden (de symbolische realiteiten), en met wat het zelf als realiteit

ervaart, bouwt het individu zich een wereldbeeld op, een *subjectieve sociale realiteit*, die voor elk individu kan verschillen omdat zij het produkt is van elke individuele levensgeschiedenis. Berger en Luckmann besteden nauwelijks aandacht aan de invloed van de symbolische realiteit op de vorming van de subjectieve realiteit, die voor hen vooral een verinnerlijking is van de (objectieve) sociale orde (Berger en Luckmann 1976:150). Zij bestuderen, zoals gezegd, de symbolische realiteit voornamelijk als een vorm van legitimatie en integratie. Het is echter duidelijk dat het individu ook van de symbolische realiteit kan (menen te) leren hoe de realiteit in elkaar zit.

Het individu dat zich een subjectieve realiteit heeft gevormd, heeft een beeld van de realiteit, dat het niet alleen *begrijpt*, maar ook *aanvaardt* als dé realiteit. Deze realiteitsfunctie dient echter ook *gehandhaafd* te blijven. De meest voorkomende vorm van handhaving is *routinehandhaving*: in de routines van het dagelijkse leven wordt de realiteitsopvatting constant herbevestigd. De begrippen 'routine' en 'bevestiging' moeten hier zeer ruim opgevat worden. Berger en Luckmann bedoelen er in de eerste plaats mee dat de subjectieve sociale realiteit steeds opnieuw bevestigd wordt zolang ze niet ontkend wordt (Berger en Luckmann 1976:169). Zolang conversatie, interactie en andere dagelijkse routines zonder problemen verlopen, heeft het individu geen reden om aan de opvattingen en definities die aan de basis liggen van zijn gedrag te twifelen.

Besluit

Het model van Berger en Luckmann is een *dialectisch* model. Ook al verschijnt de realiteit aan het individu in eerste instantie als een objectieve, te verinnerlijken en onweerlegbare realiteit, toch zal zijn subjectieve realiteit het

Schema 1: De sociale constructie van de realiteit (Adoni en Mane 1984:327).

resultaat zijn van de wisselwerking van stukjes objectieve realiteit (op zijn eigen ervaring) en interpretaties en legitimaties ervan, naast andere, gesedimenteerde ervaringen en feiten die hem aangereikt werden door symbolische realiteiten. Deze opvatting vindt men ook terug in het (vereenvoudigde) schema van Adoni en Mane (zie schema 1). De constructie van de realiteit is ook steeds *sociaal*. Hoe objectief en onweerlegbaar de realiteit die er het gevolg van is, ook moge zijn, het is een door mensen gemaakte realiteit. Dit impliceert enerzijds dat er net zo goed een andere realiteit uit dit proces had kunnen voortvloeien, en anderzijds dat ze *in principe* steeds door mensen veranderd kan worden.

TELEVISIE EN DE SOCIALE REALITEIT

De televisie als storyteller

De televisie creëert een beeld van de realiteit en deelt dat mee. Daarom is ze een vorm van symbolische sociale realiteit. Televisie toont ervaringen van individuen, die op deze wijze geobjectiveerd geraken en in mindere of meerdere mate algemeen worden. Naast sedimentatie kan de televisie-realistie echter ook elementen van werkelijkheidsinterpretatie en -legitimatie vertonen, wat er een symbolisch universum van maakt. Vermits de tv een stroom van 'feiten' en indrukken over de wijze waarop de wereld in elkaar zit, over de aard van de menselijke natuur en over de gevolgen van handelingen *in een gedramatiseerde vorm* weergeeft, is ze ook een storyteller (Gerbner en Gross 1976;173). De televisiedefinitie van de objectieve realiteit en de wijze waarop het individu (de ontvanger) daarmee in contact komt, hebben een aantal bijzondere kenmerken dat een andere visie op het hoger beschreven model opdringt, een visie waarbij een groter belang wordt gehecht aan de rol van de televisie bij de constructie van de realiteit.

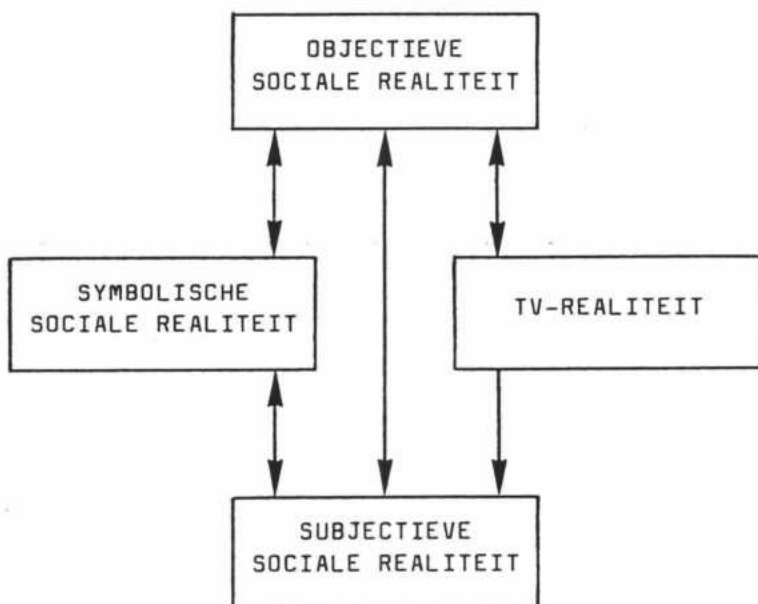
De tv als symbolische realiteit

Televisie is een zeer speciale storyteller. Ze verbergt - en dit op een manier die volgens Gerbner en Gross typisch is voor westerse culturele expressievormen - haar synthetische en functioneel selectieve natuur achter een schijnbaar realisme (Gerbner en Gross 1976;178). De ontvanger, die in feite geconfronteerd wordt met een *zienswijze* op de realiteit, meent de realiteit zelf waar te nemen. Televisie is daarom een zeer *overtuigende* storyteller. Aan de boodschap van televisie is moeilijk te ontsnappen, omdat ze slechts een beperkte keuze toelaat aan een vrijwel onbepert publiek (Gross 1985;145). Alle televisiestations tonen immers voor een deel gelijkaardige programma's (Goldsen 1979;312). Het aanbod is erg homogeen, terwijl de kijker zelf nauwelijks selectief is: zijn programmakeuze wordt meer bepaald door het tijdstip van de dag dan door de inhoud van de programma's (Gerbner et al. 1979;180) Dit betekent dat wie veel kijkt, vaak hetzelfde ziet. Zelfs als er uitzonderingen zijn, programma's die niet op de stereotype wijze gemaakt zijn, dan nog blijft er steeds een groot, homogeen boodschappenaanbod over, waaraan vrijwel geen enkele regelmatige kijker kan ontsnappen (Gross

1985;145). Nu geldt dit in de eerste plaats voor zware en intensieve kijkers, die ongetwijfeld erg vaak en erg veel gelijkaardige programma's, die allemaal een gelijkaardige definitie van de realiteit representeren, zien, maar 'as society becomes larger and more complex, we find that we can no longer be in command of all the facts, but are obliged to take a good deal of what we hear on trust' (Gross 1985;143). Zelfs een kritisch en bewust kijker zal er niet aan kunnen ontsnappen dat hij een deel van zijn informatie aan de televisie ontleent (Snow 1983;30).

Het repetitieve patroon van de door televisie op massale schaal geproduceerde boodschappen en beelden creëert een gemeenschappelijke omgeving (common symbolic environment) (Gross 1985;144). Gerbner et al. gaan zover te stellen dat vrijwel iedereen in mindere of meerdere mate in de televisierealiteit leeft, omdat het medium heel de cultuur beïnvloedt. Bij lichtere kijkers treedt wellicht een cumulatie van lichte invloeden op, bovendien interageren ze met zware en intensieve kijkers, die wel sterk beïnvloed kunnen zijn (Signorielli et al. 1982; 169) en er op die manier toe bijdragen dat de realiteit van de televisie*mainstream* verder wordt verspreid en cultureel gemeengoed wordt. Immers:

If, as we argue, the messages are so stable, the medium is so ubiquitous, and it is accumulated total exposure that counts, then almost everyone should be

Schema 2: Elke subjectieve realiteit ontstaat voor een deel in interactie met de televisie-realiteit.

affected. Even 'light' viewers live in the same cultural environment as most others and what they do not get through the tube may get from other who do get it from the tube (Gross 1985;146).

Het repetitieve patroon waarmee de tv dagelijks haar realiteitsdefinities herhaalt, is door Gerbner et al. vaak vergeleken met een *religie* (o.m. Gerbner en Gross 1976 : 176 ; Gross 1985 : 144). Het dagelijkse ritueel dat steeds dezelfde realiteitsdefinitie herhaalt, is ook een vorm van *routinehandhaving*. Doordat aan elke nieuwe boodschap steeds weer dezelfde realiteitsopvatting ten gronde ligt, blijft deze bevestigd. Pas wanneer er een crisis optreedt, zal de definitie in vraag gesteld worden, bijvoorbeeld als iemand vaststelt dat hij, in tegenstelling tot wat hij volgens zijn televisie-ervaring meende te mogen verwachten, bij de eerste vuistslag die hij uitdeelt zijn pols of een aantal vingerkootjes breekt. De symbolische sociale realiteit van televisie lijkt een typevoorbeeld van routinehandhaving, omdat ze aan alle voorwaarden die Berger en Luckmann eraan stellen, voldoet. Televisie zorgt immers voor een *continue, consistente en impliciete* bevestiging van haar definitie van de realiteit (Berger en Luckmann 1976;174).

Samenvattend kan men stellen dat televisie een van de meest overtuigende en alomtegenwoordige symbolische sociale realiteiten lijkt te zijn, zozeer zelfs dat de definitie van de realiteit volgens sommige auteurs vooral door televisie wordt bepaald. Vooral zware en intensieve kijkers worden erdoor beïnvloed, maar niemand kan er helemaal aan ontsnappen. Daarom wordt de tv in schema twee als een aparte symbolische realiteit voorgesteld. Een voorbeeld hiervan zijn de zogenaamde *risk ratio*'s. Een 'risk ratio', een van Gerbners meetinstrumenten 'meet' de betekenis van symbolisch geweld. Gerbner gaat op deze wijze na welke groepen in de tv-realiteit vaker het slachtoffer worden van één of andere vorm van geweld dan andere (Bouwman 1982;9). Vooral zware en intensieve kijkers, die persoonlijke ervaring missen en tot de 'bedreigde' groepen behoren, zullen een subjectieve realiteitsopvatting op basis van deze gegevens cultiveren (Weaver en Wakshlag 1986;143). Dit betekent dat zij een grotere *fear of victimization* zullen krijgen, een grotere angst om het slachtoffer te worden. Het is echter duidelijk dat ook andere kijkers hiervan kunnen 'leren' welke groepen in de samenleving bedreigd zijn en wie geweld te vrezen heeft. Deze opvattingen kunnen cultureel gemeengoed worden, met als gevolg dat iedereen aanneemt dat vrouwen 's nachts gevaar lopen, zodat ook vrouwen die niet of nauwelijks tv-kijken, dan bang zullen zijn op straat. Groepen, die in de realiteit meer in aanraking komen met geweld, zoals jonge mannen, zullen zich veiliger voelen dan een groep zoals de bejaarden, die statistisch minder vaak het slachtoffer is. Hieruit blijkt dat bepaalde opvattingen over de realiteit, die vrijwel iedereen deelt, door televisie gecultiveerd kunnen worden, zelfs als ze niet stroken met de werkelijkheid. Misschien moet hierin ook de oorzaak gezocht worden van de 'perceptie' van de wereld als een steeds gevaarlijkere plaats om te leven. In dat geval is er niet zozeer méér geweld dan vroeger, maar wordt er vooral meer geweld *getoond* en *gepercipieerd*.

Tenslotte moet worden gewezen op het grote verband met het begrip sedimentatie als men het heeft over Gerbners 'risk ratio's', waarin elk element van het begrip kan worden teruggevonden.

De tv als metasymbolische realiteit

Televisie is niet alleen een belangrijke symbolische sociale realiteit die een bepaalde definitie van de objectieve sociale realiteit representeert, voor intensieve of van alternatieve gegevens verstoken kijkers is ze ook de belangrijkste (indien niet de enige) bron van informatie over andere symbolische realiteiten. Ook hier zal de rest van de cultuur niet aan de televisie-invloed kunnen ontsnappen. Als de televisie andere symbolische realiteiten tot onderwerp heeft, werkt ze daarom als een *metasymbolische* realiteit. Net zoals ze met de objectieve realiteit doet, geeft de tv de symbolische realiteiten niet onbewerkt weer.

Het is steeds een zienswijze op die realiteit, een zienswijze die niet in functie staat van een zo getrouw mogelijk weergeven, maar van de doelstellingen van het medium. Dit heeft twee gevolgen. Eerst en vooral wordt de subjectieve realiteit beïnvloed. Het individu vormt zich een beeld van de symbolische realiteit *zoals die op tv verschijnt*, een beeld dat kan afwijken van de werkelijkheid. Ten tweede ondergaat de symbolische realiteit zelf hierdoor bepaalde veranderingen. Een voorbeeld van metasymbolisatie door de tv waarbij deze twee aspecten aan bod komen, is het begrip *mediaspecialist* van Altheide en Snow. De auteurs onderscheiden twee soorten mediaspecialisten. De eerste soort zijn mediapersoonaliteiten die experts worden. Het zijn mensen met geen andere verdienste dan dat ze bekend zijn (Altheide en Snow 1979;214), zo'n mediaspecialist is 'a person who is know for his well-knownness' (Boorstin 1979;25). Wie bekend is van de tv krijgt alleen omwille van dat feit een soort autoriteit en kan daarom over om het even wat uitspraken doen die een zeker gewicht hebben ('an air of expertise')(Altheide en Snow 1979;241) Een bekend voorbeeld is de Amerikaanse tv-journalist Walter Cronkite, die voor miljoenen kijkers een autoriteit was in het uitleggen van de 'ware toedracht'. Wat door Cronkite gezegd werd, kon moeilijk weerlegd worden (Snow 1983;148). In het tweede geval gaat het om experts die mediapersoonaliteiten worden. De specialist die op tv komt, krijgt een bijzondere status. Voor het publiek representeert hij zijn hele vakgebied, onafgezien van de vraag of zijn mening en methodes representatief zijn en onafgezien van de vraag of hij wel zo'n groot specialist is (Altheide en Snow 1979;52). Voorbeelden hiervan zijn onder meer de Gentse apotheker professor A. Hendrickx en drs. Ch. Titulaer. Mediaspecialisten representeren hun hele vakgebied voor de kijker. Hun opvattingen worden als typisch beschouwd voor die bepaalde symbolische realiteit.

Ook het vakgebied zelf ondergaat daar een invloed van, want 'recognition of talent and authoritativeness is enhanced by appearing on television' (Altheide en Snow 1979;52). Wie vaak op tv komt, weegt, ook onder collega's zwaarder. Uitgevers, bijvoorbeeld, kijken ook naar tv om te weten wat goed zal verkopen. De tv-specialisten raken omwille van hun bekendheid, beter verkocht, vinden hun weg naar college-dictaten, krijgen meer en gemakkelijker beurzen en fondsen en zelfs meer prijzen. Op deze wijze krijgen ze een grotere invloed dan ze misschien op basis van hun academische competentie zouden heb-

ben gekregen (Snow 1983;150). Een bekend voorbeeld is Umberto Eco, die wereldwijde mediabekendheid verwierf met de proza-bestseller 'De naam van de roos', en derhalve nu overal te gast gevraagd wordt om uiteenzettingen te geven over zijn vakgebied, de semiotiek, en ook allerlei prijzen en eredoctoraten krijgt.

Altheide en Snow wijzen eveneens op de belangrijke invloed die de tv uitoefent op een andere symbolische realiteit, de geschiedenis. Die invloed heeft twee aspecten: televisie *schrijft* geschiedenis en televisie *herschrijft* de geschiedenis. Geschiedenis wordt steeds vaker geschreven aan de hand van wat de media belangrijk vinden. Historici grijpen meer en meer naar de media als bron van wat er gebeurd is. Dit betekent dat mensen en gebeurtenissen slechts historisch belang krijgen, als en in de mate dat ze de belangstelling van de media opwekken (Altheide en Snow 1979;246). Ook historici zijn er zich misschien niet of niet voldoende van bewust dat de media niet de realiteit zelf, maar een zienswijze op de realiteit overbrengen. Referentiekader voor de media is immers niet historische authenticiteit, maar het maken van een goed mediumprodukt. Zo stelde de televisie het Tet-offesief uit de Vietnamoorlog voor als een overwinning van de Noord Vietnamesezen, terwijl de situatie in werkelijkheid helemaal niet duidelijk was. Deze vervorming was een gevolg van de specifieke eisen van het medium. Een journalist is het gewoon een verhaal te brengen met een winnaar en een verliezer, bovendien speelt hij de rol van specialist die feiten moet beoordelen. Het past helemaal niet in zijn rol als hij moet zeggen dat hij het ook niet weet. De televisie helpt hem trouwens. Beelden van het oorlogsgebeuren die in de frontlinies werden genomen, geven de journalist extra autoriteit, zodat zijn interpretatie van de feiten meer gewicht krijgt (Altheide en Snow 1979;94). Wie in dit geval gebruik zou maken van televisie als bron van verslaggeving over historische gebeurtenissen, zou een verkeerde reconstructie van de feiten maken.

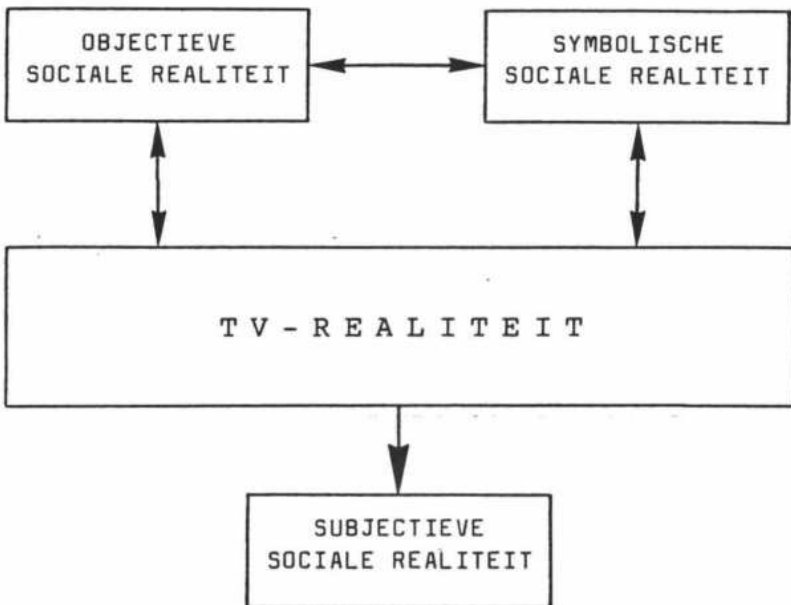
Soms wordt de geschiedenis zelf onderwerp van televisie, en vooral als die geschiedenis gebracht wordt in de vorm van *docudrama*, bestaat het risico op vervorming. De geschiedenis wordt dan *herschreven* door de televisie. Docudrama is immers in de eerste plaats amusement, dat tot doel heeft het publiek te verstrooien, zodat de nadruk gelegd wordt op het verhaal. Vooral interessante en goed in beeld te brengen feiten worden getoond. Het probleem is dat er, in tegenstelling tot wetenschappelijke geschiedschrijving, slechts één mening wordt weergegeven, zonder dat ze in vraag gesteld wordt, en dat diepgang onmogelijk is. Docudrama biedt dan ook een eenzijdige, oppervlakkige en vaak onjuiste of disproportionele kijk op de geschiedenis (Snow 1983;160). De kijker heeft echter het gevoel volledig ingelicht te zijn, omdat hij meent het allemaal zelf 'gezien' te hebben, en het dramatische karakter van het verhaal is wellicht zo vanzelfsprekend dat het niet eens opvalt (Altheide en Snow 1979;57). De geschiedenis wordt *herschreven* als het niet meer duidelijk is waar de feiten stoppen en de fictie begint. Het is dan ook best mogelijk dat een kijker het onderscheid niet meer maakt als een fictief verhaal wordt voorgesteld met de stijlmiddelen van het docudrama. Een voorbeeld hiervan is het geval van de gouverneur van New York, Hugh Carey, die het fictieve personage Jane Pittman (uit de tv-film: *The autobiography of Miss Jane Pittman*) op zijn lijst plaatste van de zwarte Amerikanen die het meest hadden gedaan

voor hun land (Snow 1983;158).

Een zeer speciaal geval van metasymbolisatie is *televisie in het kwadraat*. Umberto Eco spreekt van media in het kwadraat als het gaat over media die het over andere media hebben (Eco 1985;177). In het meest uitgesproken geval hebben deze media het over zichzelf. Televisie tot de tweede macht is dus televisie die televisie tot onderwerp heeft. Heel wat kijkers zullen wellicht hun kennis over tv van dat medium zelf hebben, zodat de vervorming die het gevolg kan zijn van metasymbolisatie ook aan het werk kan zijn als het gaat over de informatie die televisie geeft over zichzelf. Zo houdt de tv zorgvuldig de mythe in stand van de onpartijdige, objectieve en waarachtige berichtgeving, en wordt in heel wat speelfilms een stereotiepe reporter opgevoerd. In het extreme geval waarbij televisie de sterkste symbolische realiteit is en tevens de voornaamste bron van informatie over andere symbolische realiteiten, dringt zich nog een andere interpretatie op van het model van de sociale constructie van de realiteit. Zowel de objectieve als de symbolische objectiviteit worden daarin doorgegeven via televisie (zie ook schema 3).

Een dialectisch proces

De realiteit van de televisieboodschap wordt niet zonder meer getransformeerd naar de subjectieve realiteit. Het volstaat niet de boodschap van de televisie te analyseren, om te weten hoe de opvattingen van het individu over de realiteit eruitzien (Altheide en Snow 1979;10). Hoe sterk de tv ook is, het individu creëert zich steeds een beeld van de realiteit in een incidentieel proces op basis van verscheidene factoren, de televisie is slechts één van de

Schema 3: Televisie als metasymbolische realiteit.

invloeden. Alle realiteiten, de objectieve, de verschillende symbolische en de reeds gevormde subjectieve, beïnvloeden elkaar in een dialectisch proces (Berger en Luckmann 1976;149). De sociale realiteit wordt gevormd en in stand gehouden in een continu proces van realiteitsconstructie enerzijds en realiteitsverinnerlijking anderzijds. De vraag wat eerst kwam is minder belangrijk, en in ieder geval moeilijk te beantwoorden. Zo zou de sociale klasse van invloed kunnen zijn op de mate waarin de tv-reëteit haar stempel kan drukken op de subjectieve realiteit, maar het is misschien de televisie die heeft helpen bepalen wat het betekent om onderaan de ladder te staan (Gross 1985;148). Belangrijker dan het antwoord op de vraag of de tv nu de veroorzaker dan wel de instandhouder van een bepaald fenomeen is, is de constatering dat ze één van de factoren is in het proces van de sociale constructie van de realiteit.

NOTEN

(*) Dit artikel is gebaseerd op de eindverhandeling van de auteur: *Realiteitsdefinitie via televisie, een terreinverkenning van de kennissociologische aspecten van de effecten van televisie op lange termijn*. Fac. Soc. Wet., Dep. Com. Wet., K.U.Leuven, september 1987, 122 + VII p. Promotor: Dr. L. Van Poecke.

LITERATUURLIJST

- Adoni, H. en Mane S. (1984), Media and het social construction of reality, toward an integration of theory and research, *Communications Research*, 11 (13): 323-340.
- Altheide, D.L. en Snow, R.P. (1979), *Media logic*. Beverly Hills, Sage.
- Berger, P.L. en Luckmann, Th. (1976), *The social construction of reality, a treatise in the sociology of knowledge*. Harmondsworth, Penguin.
- Boorstin, D.J. (1979), From hero to celebrity, the human pseudo-event, pp. 24-31, in Gumpert, G. en Cathcart, R. (Eds.), *Inter/Media*. New York, Oxford University Press.
- Bouwman, H. (1982), Television audiences watch by the hour, Een overzicht van Gerbners opvattingen over Cultural Indicators, *Massacommunicatie*, 10 (1): 7-24.
- Eco, U. (1985), *De alledaagse onwerkelijkheid, Essays*. Amsterdam, Bert Bakker.
- Gerbner, G. et al. (1979), The demonstration of power, violence profile no. 10, *Journal of Communication*, 29 (3):177-196.
- Gerbner, G. en Gross L. (1976), Living with television, the violence profile, *Journal of Communication*, 26(2):173-199.
- Goldsen, R.K. (1979), Changing channels, how tv shapes american minds, pp. 312-320 in Gumpert, G. en Cathcart, R. (Eds.), *Inter/Media*, New York, Oxford University Press.
- Gross, L. (1985), E pluribus unum? The 'cultural indicators' approach to the study of media and culture, *Massacommunicatie*, 13(3-4): 143-156.
- McQuail, D. (1972), Introduction, pp. 9-16, in Mc Quail, D. (Ed.), *Sociology of mass communication*. Harmondsworth, Penguin.
- Signorielli, N. et al. (1982), Violence in television programs, ten years later, pp. 158-175, in Pearl, D. et al. (Eds.), *Television and behavior*. Rockville, National Institute of Mental Health.
- Snow, R.P. (1983), *Creating media culture*, Beverly Hills, Sage.
- Stappers, J.G. (1984), De eigen aard van televisie, tien stellingen over cultivatie en culturele indicatoren, *Massacommunicatie*, 12 (5-6):249-258.
- Waever, J. en Wakshlag, J. (1986), Perceived vulnerability to crime, criminal victimization experience, and television viewing, *Journal of Broadcasting and Electronic Media*, 30(2):141-158.
- Zijderveld, A.C. (1974), *De relativiteit van kennis en werkelijkheid, Inleiding tot de kennisociologie*. Meppel, Boom.